

Studies in Learning & Instruction

Journal homepage: <https://jsli.shirazu.ac.ir>

Analyzing of the Effectiveness of Contemporary Learning Approaches in Fostering Creativity in Education

Chakameh Zamiri¹ , Seyed Saeid SeyedAhmadi Zavieh^{2*} , Samaneh (Samin) Rostambeigi³

1. PhD Candidate, Department of Art Studies, Faculty of Theories and Art Studies, Iran University of Art, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Art Studies, Faculty of Theories and Art Studies, Iran University of Art, Tehran, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Art Studies, Faculty of Theories and Art Studies, Iran University of Art, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Keywords:

contemporary learning, creativity, cultivating creativity, education, learning approaches

Article history:

Received: 2025/04/09

Revised: 2025/10/17

Accepted: 2025/10/25

ABSTRACT

Broad changes in the global community have heightened the importance of educational quality. Consequently, traditional learning approaches require reconsideration to align with these transformations. This shift has led contemporary learning approaches to increasingly favor more dynamic and learner-centered methods. In parallel with these changes, creativity has received greater attention and has become a critical factor in fostering critical thinking, problem-solving, adaptability, and innovation. From this perspective, questions arise regarding the effectiveness of contemporary learning approaches and their focus on creativity and its development. This study aims to investigate the extent of this relationship within contemporary learning approaches to evaluate their efficacy in nurturing creativity. The research adopts a qualitative approach and employs inductive reasoning. The required data were collected through document analysis as one of the techniques of library studies. The analysis was conducted based on content analysis using MAXQDA software. The findings revealed that each approach addresses certain aspects of creativity indicators; however, the characteristics of Gamification-based learning approaches and then transformative and experiential learning approaches exhibit greater overlap between the components involved in creativity and their own features. Therefore, adopting an integrated approach to enhance aspects of creativity in learning can prove effective.

Citation: Zamiri, Ch., & SeyedAhmadi Zavieh, S., & Rostambeigi, S. (2025). Analyzing of the Effectiveness of Contemporary Learning Approaches in Fostering Creativity in Education. *Journal of Studies in Learning & Instruction*, 17(2, Ser 89), 35-54. Doi: <https://doi.org/10.22099/jsli.2025.8346>

* Corresponding Author: E-mail→ address: szavieh@art.ac.ir

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher

Extended Abstract

Introduction

Extensive transformations in the global community have heightened the importance of the quality of educational systems. Consequently, traditional learning approaches require revision in line with rapid and ongoing changes. This trend has led to a growing inclination toward more dynamic and learner-centered learning models within educational approaches. In light of these changes, the necessity of equipping learners with skills that go beyond mere learning and transmission of information has become increasingly evident, placing the cultivation of creativity at the core of educational studies and has become a vital factor in fostering critical thinking, problem-solving, adaptability, and innovation.

Contemporary learning approaches emphasize not only educational content but also active learning, learner-centered environments, educational technologies, and the development of creativity and critical thinking. Scholars of critical thinking have long argued that adult learning requires opportunities for continuous growth and transformation and the valuable learning is the one which strengthens creativity. Therefore, creativity—as a foundation for innovation and a means to improve educational quality—plays a key role in enhancing educational productivity, nurturing talents, and supporting cognitive, emotional, and social development. It is also considered one of the essential skills for lifelong learning and adapting to the changing world. The cultivation of creativity should be considered among the main goals and priorities of learning approaches, not only as a process, but also as a necessary product for the economic and social progress of society. Nevertheless, current curricula often lack sufficient opportunities to foster this potential. From this perspective, questions arise about the effectiveness of contemporary learning approaches and the extent to which they emphasize creativity and its development.

The present study aims to explore the relationship between contemporary learning

approaches and the cultivation of creativity. It seeks to evaluate the effectiveness of these approaches in fostering creativity and to expand the theoretical understanding of the connection between new learning methods and creative processes. Moreover, it emphasizes the necessity of viewing learning as a dynamic and interactive experience in which creativity plays a fundamental role and can contribute to the design of productive and motivating learning environments.

Method

This study employed a qualitative research, and data were collected through document analysis, one of the primary techniques in library-based research. First, to examine the position of creativity within learning approaches more precisely, the core indicators of creativity were extracted based on the perspectives of contemporary scholars in the field. Priority was given to theorists who had published written and academic works on creativity. The extracted criteria were first coded through open coding, followed by axial and selective coding, using computer-assisted content analysis techniques with the software MAXQDA 2024. The main indicators of creativity were then identified. After extracting creativity criteria, the most common contemporary learning approaches were identified based on existing literature, definitions, key characteristics, and their limitations. The characteristics of these approaches were then compared in terms of their attention to creativity-related components to determine the extent to which each approach addresses features that contribute to creativity development.

Findings

Due to the complexity of the concept of creativity, it was analyzed into comprehensible and influential factors within its developmental process. These include encouraging flexibility, ideation ability, fostering motivation, strengthening risk-taking, curiosity and exploration, imaginative capacity, flow, self-assessment

and openness to critique, processing ability, problem-solving skills, application of thinking skills, and the ability to collaborate and communicate. The most prevalent contemporary learning approaches that have gained prominence in recent decades were also identified. These include Communities of Practice, Transformative Learning, Experiential Learning, Three-Dimensional Learning, Expansive learning, Lifelong Learning, Holistic Learning, Gamification-based learning, Blended Learning, Flipped Classroom Learning, Social and Emotional Learning, and Personalized Learning. To assess which learning approaches promote creativity, the study examined the existing correlations between the fundamental characteristics of contemporary learning approaches and the key criteria of creativity. Findings indicate that Gamification-based learning, Transformative Learning, and Experiential Learning Approaches provide the most favorable conditions for creativity development compared to other contemporary learning frameworks. These three approaches pay particular attention to fostering motivation, encouraging curiosity and exploration, immersion in tasks (flow), enhancing self-evaluation and openness to feedback, processing capability, flexibility in thinking and action, problem-solving skills, critical thinking, risk-taking, and collaborative engagement.

Discussion and Conclusion

The study proposes adopting an integrative and interaction-based approach that encompasses a broader set of criteria to strengthen creativity. This approach enables learners not only to acquire knowledge and skills across various domains but also to focus on the enhancement of creativity and to apply multiple components contributing to its development. By utilizing the complementary strengths of each learning

approach, the integrative model creates a multi-dimensional and synergistic framework. Such a model preserves the distinct identities and advantages of individual approaches while offering stronger and broader support for creativity components.

The main advantages of the integrative model include:

- Broader coverage of creativity dimensions and indicators,
- Increased learner motivation and active participation
- Strengthened self-assessment and openness to feedback
- A safe space for risk-taking and idea experimentation
- Improved problem-solving and critical thinking abilities
- Optimal use of modern technologies for flexible learning
- Better adaptation to learners' diverse needs and educational structures

Nevertheless, the role of the educational system in determining the trajectory of these approaches is highly significant. The educational system—through its structured design from preschool to higher education as well as non-formal education—defines overarching goals that determine which approaches should be adopted and under what constraints they should operate. Thus, although new educational approaches serve as effective tools for creativity development, their success depends on the alignment with the overall objectives of the educational system.

Keywords: contemporary learning, creativity, cultivating creativity, education, learning approaches

تحلیل کارآمدی رویکردهای یادگیری معاصر متناسب با پرورش خلاقیت در آموزش

چکامه ضمیری^۱ ID، سید سعید سیداحمدی زاویه^{۲*} ID، سمانه (ثمین) رستم‌بیگی^۳ ID

۱. پژوهشگر دکتری، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.
۲. دانشیار، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.
۳. استادیار، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

تغییرات وسیع در جامعه جهانی موجب افزایش اهمیت در کیفیت نظام‌های آموزشی شده است. از این رو رویکردهای یادگیری سنتی نیازمند بازنگری هم‌گام با تحولات روزافزون هستند. این موضوع باعث شد تا تمایل رویکردهای یادگیری معاصر به شیوه‌های پویاتر و یادگیرنده‌محور افزایش یابد. به تبع این تحول، خلاقیت نیز هم‌راستا با تغییرات مورد توجه بیشتری قرار گرفته و به موضوعی حیاتی در پرورش تفکر انتقادی، حل مسئله، سازگاری و نوآوری تبدیل شده است. از این نظر درباره رویکردهای معاصر یادگیری پرسش‌هایی حول محور اثربخشی و میزان توجه آن‌ها به خلاقیت و پرورش آن مطرح می‌شود. پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان ارتباط میان رویکردهای معاصر یادگیری و پرورش خلاقیت انجام شده است و تلاش دارد کارآمدی این رویکردها را در پرورش خلاقیت ارزیابی کرده، فهم نظری از پیوند میان شیوه‌های نوین یادگیری و فرایندهای خلاقانه را بسط دهد. پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده و اطلاعات به دست آمده، از بررسی اسنادی و منابع و با تکنیک تحلیل محتوا استخراج شده است. داده‌های مورد نیاز پژوهش با استفاده از بررسی اسنادی به‌عنوان یکی از تکنیک‌های مطالعات کتابخانه‌ای، گردآوری شده است و چگونگی تجزیه و تحلیل اطلاعات بر مبنای تحلیل محتوا با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA صورت پذیرفته است. یافته‌ها نشان دادند که هرکدام از رویکردها به وجوهی از شاخص‌های خلاقیت می‌پردازند، باین‌حال ویژگی‌های مد نظر رویکردهای یادگیری بازی‌سازی و سپس رویکردهای یادگیری تحول‌آفرین و تجربی هم‌پوشانی بیشتری بین مؤلفه‌های دخیل در خلاقیت و ویژگی‌های خود دارند. به این منظور اتخاذ یک رویکرد تلفیقی برای تقویت وجوه خلاقیت در یادگیری می‌تواند مثمر ثمر باشد.

واژه‌های کلیدی:

آموزش، پرورش خلاقیت، خلاقیت، رویکردهای یادگیری، یادگیری معاصر

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۳

استناد: ضمیری، ج.، و سیداحمدی زاویه، س. و رستم‌بیگی، س. (۱۴۰۴). تحلیل کارآمدی رویکردهای یادگیری معاصر متناسب با پرورش خلاقیت در آموزش. *مجله مطالعات آموزش و یادگیری*، ۱۷ (۲)، پیاپی ۸۹، ۵۴-۳۵.

Doi: <https://doi.org/10.22099/jsli.2025.8346>

* نویسنده مسئول: نشانی پست الکترونیکی: szavieh@art.ac.ir

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher

مقدمه

یادگیری به عنوان عاملی مهم در آموزش، نقش اساسی در کیفیت رشد فردی و اجتماعی ایفا می‌کند. رویکردهای معطوف به یادگیری را می‌توان در دو گروه رویکردهای سنتی و معاصر مورد بررسی قرار داد. رویکردهای سنتی یادگیری، معمولاً بر جنبه‌ای محدود از فرایند یادگیری مانند انتقال مفاهیم یا حفظ اطلاعات تأکید دارند، اما در رویکردهای معاصر، با نگاهی منعطف‌تر به آموزش، تلاش می‌شود ابعاد مختلف یادگیری از جمله تجربه‌محوری، تفکر انتقادی و تعامل فعال فراگیران در آموزش مورد توجه قرار گیرد. در رویکردهای معاصر، یادگیری تنها امری رسمی شناخته نمی‌شود، بلکه جاری در تمام ابعاد زندگی است. این تغییر رویه به منظور جامع‌نگری بیشتر، باعث گردید تا رشد انسان در وجوه دیگر زندگی نیز مورد حمایت قرار گیرد و با توسعه مهارت‌های ضروری، با پیشرفت‌های روز همراه شود. رویکردهای معاصر یادگیری علاوه بر محتوای آموزشی بر یادگیری فعال، محیط‌های فراگیرمحور، فناوری‌های آموزشی، توسعه خلاقیت و تفکر انتقادی نیز تأکید دارند. صاحب‌نظران تفکر انتقادی سال‌ها استدلال کرده‌اند که یادگیری در طول بزرگسالی نیاز به فراهم کردن فرصت‌هایی برای رشد و تحول مداوم دارد و معتقدند که نوعی از یادگیری ارزشمند خواهد بود که تقویت‌کننده خلاقیت باشد (Cranton, 2006; Mezirow, 2000). از این رو خلاقیت به عنوان بستری برای نوآوری در راستای افزایش کیفیت آموزش و پرورش، نقش مهمی در تقویت بهره‌وری آموزشی، پرورش استعدادها، رشد شناختی، عاطفی و اجتماعی دارد و از مهارت‌های ضروری برای یادگیری مداوم و سازگاری با دنیای در حال تغییر محسوب می‌شود. شکوفایی خلاقیت باید در زمره اهداف اصلی و اولویت‌های رویکردهای یادگیری قرار گیرد. این مهم شایسته است که نه تنها به عنوان یک فرایند، بلکه به مثابه محصولی ضروری برای پیشرفت اقتصادی و اجتماعی جامعه مورد توجه قرار گیرد. با این حال، امروزه برنامه‌های درسی اغلب فاقد فرصت‌های کافی برای پرورش این پتانسیل هستند. همین مسئله باعث می‌شود تا نیاز به توجه به روش‌های آموزشی نوآورانه و ادغام فناوری برای افزایش کیفیت آموزش و تحریک خلاقیت حیاتی به نظر برسد (Milićević et al., 2016). مفعول ماندن خلاقیت در برنامه درسی و سبک‌های یادگیری، موجب می‌شود تا ظرفیت‌های بالقوه یادگیرندگان برای نوآوری، تفکر انتقادی و حل مسئله به طور کامل و مؤثر شکوفا نشود. بنابراین به نظر می‌رسد که رویکردهای نوین و معاصر یادگیری باید از این منظر ارزیابی شده و میزان اثربخشی آن‌ها در پرورش خلاقیت مورد بررسی موشکافانه قرار گیرد. این پژوهش با شناسایی شاخص‌های اصلی خلاقیت و ویژگی‌های بارز رویکردهای نوین یادگیری تلاش می‌کند تا به بررسی جایگاه خلاقیت و نحوه توجه به آن در این رویکردها پردازد و از این طریق رویکردهای مؤثرتر در پرورش خلاقیت را برجسته نماید. از این جهت پژوهش حاضر می‌تواند در حوزه سیاست‌گذاری آموزشی، طراحی برنامه درسی و توسعه روش‌های تدریس کاربرد داشته و در نهایت زمینه‌ساز توسعه مدل‌های یادگیری چندبُعدی و تعاملی خواهد بود که با ترکیب جوانب مختلف یادگیری و خلاقیت، کیفیت کلی آموزش را ارتقا می‌دهند.

پژوهش‌های مرتبط با مباحث نظری رویکردهای معاصر یادگیری و خلاقیت، این موضوع را از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند. در مطالعات صورت گرفته، توجه به خلاقیت در یادگیری به قدری مهم شمرده می‌شود که آن را در کنار فناوری آموزشی به عنوان سازه‌های آموزش قرن حاضر معرفی و پیشنهاد شده تا برای ایجاد گفتمانی پیرامون ادغام مؤثر خلاقیت و نوآوری در آموزش، به صورت سیستمی سه‌گانه در سطوح مختلف آموزش معلمان، ارزیابی آموزشی و سیاست‌های آموزشی به کار گرفته شود (Henriksen et al., 2016). در پژوهشی دیگر اظهار شد که تلاش برای آموزش مؤثر خلاقیت یک چالش مهم است که نیازمند رویکردی دقیق‌تر و فراگیرتر از چیزی است که در

حال حاضر در سیستم‌های آموزشی اتفاق می‌افتد. همچنین موضوع تقویت انعطاف‌پذیری و فرصت‌های مشارکتی در آموزش، از اصول مهم پرورش خلاقیت در یادگیری است که باید به آن توجه ویژه کرد (Grigorenko, 2019). همچنین در جایی دیگر تأکید شد که برنامه آموزشی مورد توجه پرورش خلاقیت باید با موضوعاتی همچون سرگرمی، شادی، بازی و مشارکت فراگیر همراه باشد (Rukari, 2021).

در میان پژوهش‌های داخلی نیز این موضوع مورد بررسی قرار گرفته است. پژوهشی به بررسی تأثیر یادگیری تلفیقی بر میزان خلاقیت دانشجویان پرداخته که در نهایت به تأثیر مثبت آن در بالا بردن میزان خلاقیت دانشجویان اشاره کرده است (Banihashem et al, 2014). در پژوهشی دیگر نقش تفکر خلاق و سبک‌های یادگیری در آموزش طراحی معماری مورد توجه قرار گرفته که بر مبنای چهار سبک یادگیری همگرا^۱، واگرا^۲، جذب‌کننده^۳ و انطباق‌یابنده^۴ و چهار مؤلفه آزمون تورنس شامل سیالی^۵ (قدرت تولید ایده)؛ انعطاف‌پذیری^۶ (توانایی تغییر جهت فکری و تولید ایده‌های متنوع)، ابتکار^۷ (توانایی تولید ایده یا محصول بدیع) و بسط^۸ (توجه به جزئیات وابسته به ایده)، مشخص شد که سبک‌های یادگیری دانشجویان معماری متفاوت بوده؛ به همین دلیل هدایت آن‌ها به سمت یادگیری بهتر و تفکر خلاق بر اساس تفاوت‌های فردی کارآمدتر به نظر می‌رسد (Hosseini et al, 2019). پژوهش دیگری به بررسی رابطه سرسختی و سبک‌های یادگیری کُلب^۹ با خلاقیت پرداخته و ارتباط بین سرسختی و عوامل خلاقیت چون سیالی، ابتکار و انعطاف‌پذیری را شناسایی و مورد بررسی قرار داده است (Vahedian, 2020). همچنین Davarpanah et al. (2021) به شناسایی نشانگرهای خلاقیت پداگوژیکی و یادگیری در آموزش عالی پرداخته‌اند که یافته‌های آن‌ها نشان داد خلاقیت پداگوژیکی بر سه بُعد محتوای آموزشی خلاق، رویکردهای آموزشی خلاق و رویکردهای ارزیابی خلاق بنا شده است. به علاوه در مطالعه‌ای تأثیرات مثبت شیوه یادگیری مشارکتی در درس درک و بیان معماری برای ارتقای خلاقیت دانشجویان حاصل شده است (Alkaei Behjati, 2023).

این پژوهش با تحلیل کارآمدی رویکردهای یادگیری معاصر در پرورش خلاقیت، تلاش می‌کند که به بسط و تعمیق فهم نظری از چگونگی پیوند بین شیوه‌های نوین یادگیری و فرایندهای خلاقانه یاری رساند و بر ضرورت نگرستن به یادگیری به‌عنوان تجربه‌ای پویا و تعاملی که در آن توسعه خلاقیت نقش اساسی داشته و نیز بر گسترش مدل‌های ترکیبی و تلفیقی یادگیری، تأکید می‌ورزد و به طراحی محیط‌های یادگیری بهره‌ور و انگیزشی کمک می‌کند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده و اطلاعات به دست آمده، از بررسی اسنادی و منابع و با تکنیک تحلیل محتوا استخراج شده است. در ابتدا برای اینکه بتوان موضوع خلاقیت را در رویکردهای یادگیری بهتر مورد مذاقه قرار داد، شاخص‌های اصلی خلاقیت از نظر صاحب‌نظران معاصر این حوزه استخراج شد. در این بین نظریه‌پردازان معاصر که در زمینه

1. convergent learning

2. divergent learning

3. assimilator learning

4. accommodator learning

5. fluency

6. flexibility

7. originality

8. elaboration

9. Kolb's Learning styles

خلاقیت دارای پژوهش‌های مکتوب و منتشر شده بودند، ارجحیت داشتند و یا صاحب‌نظرانی که از آزمون‌های طراحی شده آن‌ها به‌عنوان مبنایی برای آزمودن خلاقیت استفاده می‌شد. معیارهای استخراج شده ابتدا به شیوه کدهای باز و سپس کدگذاری محوری و انتخابی با تکیه بر تکنیک تحلیل محتوای رایانه‌ای به وسیله نرم‌افزار MAXQDA نسخه ۲۰۲۴ مورد استخراج و در نهایت شاخص‌های خلاقیت در جدول ۱ معرفی شدند. پس از استخراج معیارهای خلاقیت، رایج‌ترین رویکردهای معاصر یادگیری براساس منابع مکتوب، تعاریف، ویژگی‌های بارز و نقاط ضعف آن‌ها شناسایی شدند که در جدول ۲ قایل مشاهده است. سپس ویژگی‌های این رویکردها از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های خلاقیت با معیارهایی که می‌توانند در پرورش خلاقیت مؤثر باشند، مقایسه شدند تا مشخص شود هر رویکرد تا چه اندازه به هریک از ویژگی‌ها پرداخته است.

یافته‌ها

شاخص‌های ارزیابی خلاقیت

خلاقیت مفهوم پیچیده‌ای است که برای درک و ارزیابی بهتر، این مفهوم به اجزاء و عوامل قابل فهم و تأثیرگذار در فرایند پرورش آن تجزیه شد. این عوامل جنبه‌های مختلفی را شامل می‌شوند که بخش‌های اصلی آن در ادامه معرفی می‌گردد:

تشویق به انعطاف‌پذیری: در مطالعات خلاقیت، انعطاف‌پذیری شامل «توانایی تطبیق‌پذیری با شرایط و تغییر رویکرد» به اقتضای موقعیت است. فرد خلاق می‌تواند تفکر خود را در صورت نیاز با موقعیت تطبیق داده و ایده‌های متنوع را تولید نماید و برای استفاده از رویکردهای مختلف مقید به محدودیتی نیست (Kaufman, 2016: 70; Torrance, 1977: 16)؛ و در واقع به دنبال پرورش ذهنیتی است که در پی استقبال از سازگاری با تغییر، عدم اطمینان و توجه به دیدگاه‌های مختلف است (Gardner, 2011: 87).

توانایی ایده‌پردازی: در مؤلفه‌های مربوط به خلاقیت این معیار را با اصطلاح اصالت مورد بررسی قرار می‌دهند. به معنی «داشتن توانایی تولید ایده‌هایی که از مسیر اصلی خارج می‌شوند» (Torrance, 1977: 16). این توانایی کمک می‌کند تا شخص بتواند به چیزهایی فکر کند که هیچ‌کس قبل‌تر به آن فکر نکرده است. رهایی از محدودیت‌های چهارچوب‌های موضوعی و الگوهای ازپیش‌تعیین‌شده، زمینه‌ساز شکل‌گیری بیان نو و خلاقانه می‌شود. کافمن معتقد است که «اصالت این است که بتوانیم غیرمعمول‌ترین ایده‌ها را تولید کنیم» (Kaufman, 2016: 70).

پرورش انگیزه: انگیزه به‌عنوان «نیروی محرکه مهم و از نیازهای اولیه تولید خلاقانه به شمار می‌رود» (Kaufman, 2016: 49). به همین دلیل از عواملی است که در بروز خلاقیت نقش ویژه‌ای دارد. انگیزه درونی به «لذت ناشی از درگیر شدن در فعالیت‌های خلاقانه» اشاره دارد. زمانی که فرد به‌صورت ذاتی و خودجوش کاری را انجام دهد، انگیزه وی تقویت شده تا ایده‌های جدید را کشف کند. انگیزه درونی باعث می‌شود تا فرد نسبت به انگیزه‌های بیرونی - تشویق، پاداش و ... - توجه کمتری داشته باشد. هرچند آمابیل به نقش انگیزه بیرونی اشاره می‌کند، اما در نهایت انگیزه درونی را مهم‌تر می‌داند (Amabile, 1983: 86). از این منظر بهتر است که انگیزه‌های بیرونی جای خود را به انگیزه‌های درونی بدهند (Gardner, 2006: 94).

تقویت ریسک‌پذیری: یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم خلاقیت توانایی ریسک کردن است. به‌خصوص برای سطوح بالای خلاقیت امری ضروری محسوب می‌شود (Amabile, 1983: 82). افراد خلاق توانایی دارند تا از محدوده امن و چهارچوب‌های تعریف‌شده خارج شوند و «به دنبال بینش‌ها و اکتشافات جدید» باشند (Robinson, 2006: TEDtalk). آن‌ها به کاوش و آزمایش می‌پردازند که می‌تواند منجر به شکست شود. چیک‌سنت‌میهای درباره افراد خلاق معتقد است که «راهبردها همیشه موفقیت‌آمیز نیستند، افراد ریسک می‌کنند و ریسک بدون امکان شکست معنا ندارد» (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 130). همچنین عامل ریسک‌پذیری میزان شهامت فرد را برای آزمایش بالا می‌برد.

تمایل به کنجکاوی و کاوش: کنجکاوی به‌عنوان یک کاتالیزور برای خلاقیت عمل کرده و می‌تواند تمایل و انگیزه برای کاوش را تقویت کند. کنجکاوی تیزبینانه درباره محیط اطراف برای بروز خلاقیت لازم و ضروری دانسته می‌شود (Gardner, 2006: 94; Csikszentmihalyi, 2015/1399: 168)؛ و در کل خلاقیت «با کنجکاوی ذاتی و تمایل به کشف ناشناخته‌ها پرورش می‌یابد» (Robinson, 2006: TEDtalk).

توانایی استفاده از قوه تخیل: داشتن تخیل قوی به تولید ایده‌های بدیع و بروز خلاقیت کمک می‌کند و با ایجاد آزادی شناختی لازم برای عمل خلاق، موقعیتی را فراهم می‌آورد که فرد بتواند امکاناتی که فراتر از واقعیت هستند را تصور کند. «فرد خلاق نیاز دارد که بین تخیل و حس ریشه‌دار واقعیت در نوسان باشد» (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 74). گاردنر و رابینسون، هر دو به نقش تخیل در کنار بازیگوشی و کنجکاوی تأکید می‌کنند (Gardner, 2006: 94; Robinson, 2006: TEDtalk).

غرقگی^۱: غرقگی در خلاقیت به حالتی گفته می‌شود که فرد از تمرکز کامل خود برای انجام یک کار بهره‌گیرد و به عبارتی در آن غوطه‌ور شود. در غرقگی، فرد تمرکز بدون زحمت را تجربه می‌کند که «عواملی چون کنجکاوی، پشتکار و علاقه و انگیزه را می‌طلبد» (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 123-124).

توانایی خودارزیابی و نقدپذیری: ارزیابی عملکرد و کیفیت در فرایند خلاقیت، می‌تواند عملکرد خلاقانه را به‌ویژه در کارهایی با پیچیدگی بالا افزایش دهد. «این وضعیت چه به‌صورت خودارزیابی و چه شنیدن گفته‌های همکاران، اتفاق می‌افتد» (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 116). این موضوع توسط آمابیل نیز مورد تأکید قرار گرفته که بازخورد سازنده و قرار گرفتن در معرض دیدگاه‌های مختلف موجب افزایش خلاقیت می‌شود (Amabile et al., 1996).

توانایی پردازش: توانایی پردازش شامل بازتعریف و حساسیت به جزئیات است. بازتعریف به معنای «دیدن از زوایای غیرمعمول و روش‌های غیرمرسوم» است (Torrance, 1977: 16). این توانایی کمک می‌کند تا دید فرد نسبت به وجوه مختلف هر مسئله با گشودگی و استقبال و آگاهی بیشتری همراه باشد. «حساسیت داشتن نسبت به مشکلات و جزئیات مسئله و توانایی پُر کردن آن‌ها با راه‌حل مناسب» است و توانایی گسترش و توسعه ایده‌ها را فراهم می‌کند (Kaufman, 2016: 72; Torrance, 1977: 16).

توانایی حل مسئله: یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم در خلاقیت توانایی در حل مسئله است که به نظر رابینسون از «مؤلفه‌های اصلی مشترک یادگیری و خلاقیت به شمار می‌رود» (Robinson & Arnica, 2015: 60). این توانایی امکان تجزیه و تحلیل موقعیت و پیدا کردن راه‌حل مؤثر و سازگار را فراهم می‌کند.

^۱. flow

استفاده از مهارت‌های تفکر: یکی از ارکان حوزه خلاقیت داشتن مهارت در تفکر واگرا، همگرا و انتقادی است. تورنس تبحر هنری را مرتبط با مهارت تفکر خلاق می‌داند و هر دوی آن‌ها را وابسته به تفکر واگرا و یا همان سیالیت معرفی می‌کند (Torrance, 1966: 20). تفکر واگرا «توانایی ایجاد بسیاری از راه‌حل‌های مختلف و تعداد زیادی ایده برای یک مشکل است» (Kaufman, 2016: 23)؛ و تفکر همگرا «توانایی انتخاب راه‌حل مناسب برای حل آن مشکل است» (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 70).

توانایی مشارکت و ارتباط: تأثیر همکاری و ارتباط، در یادگیری خلاق یکی دیگر از مؤلفه‌هایی است که صاحب‌نظران به آن اشاره کرده‌اند. محیط با رواج روحیه همکاری، کار گروهی و تبادل ایده تبدیل به یک محیط حمایت‌کننده و فراهم برای بروز خلاقیت خواهد شد. رابینسون ارتباط را «توانایی بیان افکار و احساسات به‌طور واضح و مطمئن در طیفی از رسانه‌ها و اشکال» (Robinson & Aronica, 2015: 133) و همکاری را «توانایی کار سازنده با دیگران» (Robinson & Aronica, 2015: 134) تعریف کرده است. محیط حمایتی موجب پافشاری در کاوش، حتی در غیاب تشویق می‌شود (Gardner, 2006: 94). پشتیبانی شناختی و عاطفی در یک محیط مشارکتی حمایت‌کننده می‌تواند مؤثر باشد (Gardner, 1993: 59). چنین محیطی «موقعیت استقلال و بازخورد سازنده را برای افراد فراهم کرده و ریسک‌پذیری و احساس امنیت روانی را نیز تشویق می‌کند» (Amabile, 1983: 159). جدول ۱ شاخص‌های استخراجی به‌منظور ارزیابی خلاقیت در رویکردهای یادگیری معاصر را ارائه می‌دهد.

جدول ۱. شاخص‌های مؤثر در ارزیابی خلاقیت

ردیف	شاخص	منبع (مطالعات پشتیبان)
۱	تشویق به انعطاف‌پذیری	(Torrance, 1977: 16); (Kaufman & Kaufman, 2009: 43); (Kaufman, 2016: 70); (Gardner, 2011: 87)
۲	توانایی ایده‌پردازی	(Torrance, 1977: 16); (Kaufman, 2016: 70); (Robinson, 2017: 253)
۳	پرورش انگیزه	(Amabile, 1983: 30 & 86); (Kaufman, 2016: 49); (Gardner, 2006: 94)
۴	تقویت ریسک‌پذیری	(Amabile, 1983: 82 & 159); (Robinson & Aronica, 2009: 121); (Robinson, 2006: in TEDtalk), (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 130)
۵	تمایل به کنجکاوی و کاوش	(Csikszentmihalyi, 2015/1399: 168); (Gardner, 2006: 94); (Robinson, 2006: TEDtalk)
۶	توانایی استفاده از قوه تخیل	(Csikszentmihalyi, 2015/1399: 74); (Gardner, 2006: 94); (Robinson, 2006: TEDtalk)
۷	غرقگی	(Csikszentmihalyi, 2015/1399: 123-124)
۸	تقویت خودارزیابی و نقدپذیری	(Csikszentmihalyi, 2015/1399: 116); (Amabile et al., 1996)
۹	توانایی پردازش	(Torrance, 1977: 16); (Kaufman, 2016: 72)
۱۰	توانایی حل مسئله	(Robinson & Aronica, 2015: 60)
۱۱	استفاده از مهارت‌های تفکر	(Gardner, 1993: 43-44); (Amabile, 1983: 30); (Torrance, 1966: 20); (Torrance, 1977: 16); (Robinson & Aronica, 2015: 60); (Csikszentmihalyi, 2015/1399: 70); (Kaufman, 2016: 23)
۱۲	توانایی مشارکت و ارتباط	(Robinson, 2006: in TEDtalk); (Robinson & Aronica, 2015: 133-134); (Gardner, 2006: 94); (Gardner, 1993: 59); (Amabile, 1983: 159)

رویکردهای یادگیری معاصر

«مفهوم یادگیری در سال‌های پایانی دهه ۱۹۹۰ میلادی در بحث‌های عمومی و روان‌شناسی حرفه‌ای، آموزش و مدیریت حرفه‌ای تجدید حیات را تجربه کرد» (Illeris, 2003: 397). هرکدام از نظریه‌های یادگیری، علاوه بر تلاش برای جامع‌نگری، بر جنبه متفاوتی از وجوه یادگیری متمرکز بوده و بخشی از آن را پوشش می‌دهد. تاحدی این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تمرکز عمدی بر بخشی از مسئله چندبعدی یادگیری و مفروضات مربوط به ماهیت دانش و دانستن هستند و در نتیجه منعکس‌کننده آنچه در یادگیری اهمیت دارد. در جدول ۲، رایج‌ترین رویکردهای معاصر حوزه یادگیری ارائه شده‌اند.

جدول ۲. تعریف رویکردهای معاصر یادگیری رایج و ویژگی‌های بارز آنها

منبع (مطالعات پشتیبان)	نقاط ضعف	ویژگی‌های بارز	تعریف	رویکرد
(Wenger, 2011: 2 & 221)	عدم نظارت کافی بر محتوای یادگیری، احتمال شکل‌گیری گروه‌های نامناسب یا ناهماهنگ	پیوند یادگیری و عمل، استقلال و ارزش نقش مشارکت اجتماعی، مناسب برای تمامی افراد، وجود حوزه مشترک و هم‌پوشان، تکرار و تمرین مستمر	یادگیری جمعی توسط گروهی از افراد با دغدغه مشترک	جامعه‌تمرینی ^۱
(Mezirow, 1997: 5 & 10)	پارادایم‌های معاصر، احتمال افزایش خودمحوری و کناره‌گیری از جامعه	ذهنی، پرورش تفکر مستقل، گفت‌وگوی گروهی و تعامل اجتماعی، مشارکت فعال در حل مسئله، تقویت و توسعه تفکر نقادانه، مبتنی بر مشاهده و تجربه مستقیم، متکی بر آزمایش و آزمون، تقویت	یادگیری از طریق تغییر دیدگاه‌ها با نگاه انتقادی	تحول-آفرین ^۲
(Kolb, 2015)	نبود محدودیت در تجربه کردن، دسترسی نامتقارن یا نابرابر	تمایل به پذیرش ریسک، تشویق کاوش‌گری و پرسشگری، بازتاب و ترغیب به بررسی انتقادی تجربیات، تعامل فعال و پویا با محیط، کسب درک از طریق تجربه عملی	یادگیری از طریق تجربه واقعی	تجربی ^۳
(Illeris, 2003: 396 & 399); (Illeris, 2018: 2)	اتکا به ویژگی‌ها و هویت فردی، دشواری در برقرار کردن تعادل میان سه بُعد	فهم و قابلیت‌های یادگیرنده، ارزش دانش و مهارت‌ها، نقش احساسات و عواطف، انگیزه و نیروی ذهنی، ارتباط و تعامل مؤثر، همکاری و هم‌افزایی گروهی	یادگیری در گروه ادغام و پیوستگی سه بُعد: محتوا، انگیزش و تعامل	سه بُعد یادگیری ^۴

^۱. communities of practice

^۲. transformative learning

^۳. experiential learning

^۴. three dimensions of learning

رویکرد	تعریف	ویژگی‌های بارز	نقاط ضعف	منبع (مطالعات پشتیبان)
گسترده ^۱	یادگیری از طریق مفهوم‌سازی جدید و تغییر در سیستم‌ها	ترکیب دانش نظری و مهارت‌های عملی، کنجکاوی فکری و تحلیل نقادانه، تمرکز بر تغییرات سازنده و خلاقیت نوین، یادگیری مشارکتی و تیمی	مبتنی بر خودتکایی، غفلت از تجارب گذشته، دارای پیچیدگی و ابعاد نامشخص	(Engeström, 2003: 30-31); (Engeström & Sannino, 2017:); (Engeström, 2016: 47)
مادام-العمر ^۲	یادگیری مستمر و خودانگیزخته دانش و مهارت‌ها در طول زندگی	توسعه جامع و چندبعدی، محوریت بر یادگیرنده، فرایند پیوسته و مداوم، تأکید بر ارتقای توانمندی‌های فردی، برخورداری از انعطاف‌پذیری و قابلیت سازگاری با تغییرات	درونی قوی، عدم اطمینان از نتایج فوری، چالش‌های هماهنگی با فناوری اطلاعات	(European Commission, 2002); (Kaplan, 2016: 49); (UNESCO, 2022: 31)
کل‌نگر ^۳	تأکید بر رشد کل فرد (رشد فکری، عاطفی، اجتماعی، فیزیکی و معنوی) و تشویق یادگیری تجربی، شخصی و بین‌رشته‌ای	جامع‌نگری و درک همه‌جانبه ابعاد مختلف، تأکید بر مهارت‌های زندگی، توجه ویژه به نگرش‌ها و دیدگاه‌ها، ترغیب به یادگیری تجربی و فردی، گنجاندن روابط و تعاملات انسانی، تقویت و پرورش تفکر نقادانه	زمان‌بر، منابع زیاد و فشرده، ناسازگاری با سیستم‌های چهارچوب‌بندی‌شده	(Miller, 2010); (Miller, 2000); (Miller, 2019: 16); (Miller, 1991)
بازی-سازی ^۴	یادگیری از طریق استفاده از عناصر طراحی بازی در زمینه‌های غیربازی، مانند آموزش، برای افزایش تعامل، انگیزه و نتایج یادگیری	مبتنی بر رویکرد بازی‌محور، تقویت مهارت‌های جسمانی و شناختی، ایجاد انگیزه‌های درونی و بیرونی، افزایش سطح مشارکت و همکاری جمعی، پرورش قدرت تخیل، تقویت توانمندی داستان‌گویی، ارتقای حس کنجکاوی و کاوشگری، ایجاد حس رقابت سالم	فقدان ارتباط مستمر و مؤثر بین معلم و یادگیرنده، نبود نظارت و پیگیری مستقیم، مشکلات و موانع فناورانه	(Kapp, 2012: 22)
ترکیبی ^۵	یادگیری به روش ترکیب نقاط قوت کلاس درس حضوری سنتی با فعالیت‌های آموزشی آنلاین	یادگیری با محوریت یادگیرنده، یادگیری مبتنی بر منابع متنوع، برخورداری از انعطاف‌پذیری، دسترسی وسیع به اطلاعات و دانش، افزایش غنای آموزشی، تنوع روش‌های یاددهی و یادگیری،		(Bonk & Graham, 2012: 8 & 318 - 319)

1. expansive learning

2. lifelong learning

3. holistic learning

4. Gamification-based learning

5. blended learning

منبع (مطالعات پشتیبان)	نقاط ضعف	ویژگی‌های بارز	تعریف	رویکرد
(Bergmann & Sams, 2012)	نیاز به آمادگی فردی بالا، نبود دسترسی عمومی و گسترده، محدودیت در امکان اجرا برای تمام موضوعات	صرفه‌جویی در هزینه‌ها، تعاملات اجتماعی کمتر محدود، تقویت عاملیت و خودمدیریتی فردی	یادگیری از طریق محیط یادگیری پویا و انعطاف‌پذیر،	کلاس درس معکوس ^۱
		مدل یادگیری ترکیبی (حضور و آنلاین)، تقویت فرایند تعامل و گفتگو، تأکید بر مهارت‌های حل مسئله، ارتقای فهمی عمیق و درکی ژرف، توسعه مهارت‌های تفکر نقادانه و تحلیلی، اجرای ارزیابی‌های مستمر و بازخورد سازنده،	کسب پیش‌زمینه در خانه به وسیله فیلم و یا خواندن محتوا در خانه و سپس فعالیت‌های تعاملی و عملی در کلاس درس	
(Goleman, 2020: 8 & 400)	فقدان آموزش‌های تخصصی برای معلمان	تأکید بر هوش هیجانی و نقش آن، مدیریت مؤثر احساسات، ارتقای مهارت‌های ارتباطی و کار تیمی، تحلیل عمیق و فهم روابط بین-فردی، تقویت خودآگاهی و درک فردی، توسعه مهارت خودمدیریتی، افزایش آگاهی اجتماعی و تعامل مسئولانه، اتخاذ تصمیمات هوشمندانه و مسئولانه	یادگیری از طریق توسعه مهارت‌های اجتماعی و عاطفی لازم با ادغام هوش هیجانی، مدیریت احساسات، تعیین و دستیابی به اهداف، نشان دادن همدلی، حفظ روابط مثبت و ...	اجتماعی و عاطفی ^۲
(Bulger, 2016: 8); (Huang & Spector, 2012)	امکان ایجاد احساس انزوا، نیازمند دسترسی مناسب به منابع	تسهیل دستیابی به ظرفیت‌های فردی، ارائه محتوای شخص‌سازی-شده، آزادی و خودراهبری در انتخاب مسیر یادگیری، انجام ارزیابی‌های پیوسته و مستمر، تأکید بر نقش علاقه‌مندی در یادگیری، برخورداری از انعطاف‌پذیری بالا	یادگیری متناسب با نیازها، مهارت‌ها و علایق هر فرد و تنظیم محتوا براساس عملکرد فردی	شخصی-شده ^۳

جایگاه خلاقیت در رویکردهای یادگیری معاصر

برای بررسی میزان توجه رویکردهای یادگیری به موضوع پرورش خلاقیت، سعی شد وفاق‌های موجود بین ویژگی‌های اصلی رویکردهای یادگیری معاصر و برجسته‌ترین معیارهای خلاقیت، مورد مذاقه قرار گیرد. یادگیری تحول‌آفرین را

^۱. flipped classroom learning

^۲. social and emotional learning (SEL)

^۳. personalize learning

می‌توان به‌عنوان رویکردی معرفی کرد که به تشویق انعطاف‌پذیری در عقاید فرد و توانایی تغییر مسیر فکری تمرکز دارد. چراکه مستلزم تحول در نحوه تفکر و درک متفاوت از جهان بوده و این موضوع نیازمند گشودگی در برابر دیدگاه‌های جدید و سازگاری با تغییرهاست. همین‌طور ایجاد توانایی ایده‌پردازی به فراگیر کمک می‌کند تا با طراحی تفکر، اندیشه‌های متنوع را کشف و حل مسائل را به شیوه‌های متفاوت پیش گیرد. رویکرد جامعه‌تمرینی به‌طور غیرمستقیم به ایجاد توانایی ایده‌پردازی کمک خواهد کرد؛ زیرا فراهم‌کننده بستری است که فرد در پی مشارکت با جمع به‌منظور چاره‌اندیشی مسئله، نیازمند جستجوی راه‌حل و ایده‌پردازی باشد. باین‌حال رویکرد جامعه‌تمرینی به‌طور خاص بر مؤلفه ایده‌پردازی به‌عنوان یک عنصر اصلی و اولویت در یادگیری متمرکز نیست.

ایجاد انگیزه در رویکردهای یادگیری مورد توجه بیشتری قرار گرفته است و با استفاده از نظریه‌ها و راهبردهای مختلف تقویت انگیزه، برای افزایش مشارکت و ایجاد اشتیاق و علاقه بیشتر در فراگیر صورت می‌گیرد. مطالعات نشان داده که در سطح آموزش دانشگاهی، ایجاد انگیزه درونی بین دانشجویان، به یادگیری و خلاقیت کمک می‌کند (Hennessey, 2019; Jenó et al., 2019). رویکردهای یادگیری معاصر با به کار بردن رویه‌های متنوع می‌توانند محرک انگیزه درونی و بیرونی باشند؛ اما در بین آن‌ها رویکردهایی که به‌طور صریح و مستقیم به این امر توجه کرده و آن را جزء اهداف محوری آموزشی خود قرار دادند، شامل رویکرد سه بُعد یادگیری و رویکرد بازی‌سازی می‌شود. یکی از ابعاد رویکرد سه بُعد یادگیری به موضوعات شناختی و انگیزش اختصاص داده شده است و آن را جزئی از اجزای اصلی یادگیری بیان می‌کند. یادگیری بازی‌سازی نیز از عناصر بازی‌مانند برای درگیر کردن و ایجاد اشتیاق و انگیزه در یادگیرنده بهره می‌گیرد و فعالیت‌های یادگیری را لذت‌بخش و غنی می‌سازد، لذا انگیزه درونی را با ایجاد مسیرهای یادگیری شخصی و محرک‌ها و انگیزه بیرونی را با پاداش، تشویق، امتیازدهی و سطح‌بندی، جایزه و ایجاد رقابت و تعاملات برای یادگیرنده افزایش می‌دهد. همچنین ایجاد انگیزه و اشتیاق در یادگیری می‌تواند به غرقگی و غوطه‌وری کمک کند که به معنای هم‌سوئی و درآمیختگی عمل و آگاهی در حین یادگیری است. از این‌رو برای یادگیری مهم و ضروری محسوب می‌شود و منجر به درگیری بالای ذهن، جسم و انگیزه درونی خواهد شد. غوطه‌وری سطوح مختلفی دارد و «می‌تواند از تمرکز حداقلی تا کامل متغیر باشد و اغلب شامل وابستگی عاطفی می‌شود» (Kannegieser & Atorf, 2020: 115). به نظر می‌رسد که رویکرد بازی‌سازی به‌صورت مستقیم با هدف غوطه‌ورسازی یادگیرنده عمل می‌کند زیرا با به‌کارگیری عناصر بازی‌مانند یادگیرنده را به‌صورت عمیق درگیر و حالتی از غرقگی را ایجاد می‌کند تا در حین یادگیری چنان در فعالیت غرق شود که زمان را از دست داده و دچار حواس‌پرتی شود.

تقویت و تشویق به ریسک‌پذیری در رویکردهای یادگیری معاصر مستلزم ایجاد فضایی است که فراگیران بتوانند بدون ترس از شکست، کنجکاوی و کاوش کنند. این موضوع به‌خصوص در یادگیری تجربی اهمیت می‌یابد. این رویکرد یادگیری مستلزم پذیرش ریسک است، زیرا یادگیرندگان را تشویق می‌کند تا در فعالیت‌هایی با نتایج نامشخص مشارکت کرده، آزمایش کنند و رشد و یادگیری را از طریق موفقیت و شکست کسب کنند. ایجاد یک محیط امن، حامی و اطمینان‌بخش از اینکه اشتباهات به‌عنوان فرصت یادگیری تلقی خواهند شد؛ از جمله عواملی است که باعث تشویق شهامت و ریسک‌پذیری می‌شود. همچنین به‌واسطه این عامل، یادگیری تجربی به تقویت کاوش و کنجکاوی کمک می‌کند. یادگیری تجربی بر یادگیری از طریق عمل، تجربه و کشف تأکید دارد و به‌طور ذاتی شامل کاوش و کنجکاوی می‌شود. از این‌رو فرصتی است تا یادگیرنده به آزمایش ایده‌ها و کشف مفاهیم جدید بپردازد. همچنین رویکرد یادگیری کل‌نگر با تأکید بر تجربه و خودراهبری، امکان کشف مفاهیم را برای یادگیرنده فراهم می‌کند. به همین جهت در راستای تقویت و تشویق

کنجکاوی گام برمی‌دارد. در یادگیری بازی‌سازی نیز تمایل به کاوش و کنجکاوی برای افزایش تعامل و انگیزه امری مهم تلقی می‌شود و مشوق فرد برای امتحان چیزهای جدید می‌شود.

تخیل با خلاقیت، یادآوری، چهارچوب‌بندی مجدد و ادراک مرتبط است. استفاده از قوه تخیل به تجسم مفاهیم پیچیده کمک می‌کند و در پی آن یادگیری جذاب و معنادار صورت می‌پذیرد. این‌طور که به نظر می‌رسد در رویکردهای معاصر یادگیری پرورش تخیل به میزان کافی مورد توجه و حمایت قرار نگرفته و اشاره خاصی به آن نشده است. تنها رویکرد بازی‌سازی است که میزانی از تخیل را به‌واسطه بازی‌محوری برای کمک به ایجاد سناریوهای ذهنی برای یادگیری اثربخش مورد حمایت قرار می‌دهد.

شاخص خودارزیابی و یا نقد شدن، از جمله شاخص‌هایی است که در رویکرد تحول‌آفرین جزء عناصر اصلی به حساب می‌آید. از این نظر که کاربرد تفکر انتقادی بر عادت‌ها و دیدگاه‌ها، نوعی کندوکاو و خودارزیابی را می‌طلبد که در این رویکرد می‌توان به آن دست یافت. همچنین رویکرد یادگیری تجربی از طریق فرایند بازتاب، به یادگیرنده امکان می‌دهد تا تجارب و اقدامات خود را مورد تجزیه و تحلیل و ارزیابی قرار دهد. یادگیری شخصی‌شده نیز به‌صورت ذاتی شامل سطحی از خودارزیابی و نقد می‌شود تا تأمل در پیشرفت فردی و ایجاد تغییر و تنظیمات براساس خودارزیابی در یادگیری صورت گیرد؛ بنابراین مشوقی است تا فرد در یادگیری، خودراهدر شده و به برآورد درک و مهارت‌ها و راهبردهای یادگیری بپردازد.

تقویت حساسیت به جزئیات و توانایی پردازش از جمله مؤلفه‌هایی است که در رویکردهای یادگیری معاصر به‌صورت مستقیم به‌عنوان یک اصل و ویژگی نیازمند توجه برای خلاقیت به حساب می‌آید. باین‌حال شاید بتوان گفت در اهداف فرعی یادگیری بازی‌سازی با استفاده از مأموریت‌های جذاب و مبتنی بر جزئیات، به‌طور ضمنی از توسعه و پرورش توجه به جزئیات حمایت می‌کند.

در میان رویکردهای بررسی‌شده، به توانایی حل مسئله به‌صراحت در یادگیری تجربی اشاره شده است. یادگیری تجربی شامل یادگیری از طریق تجربه است که می‌تواند مهارت‌های حل مسئله را با اجازه دادن به افراد برای اعمال دانش نظری در موقعیت‌های دنیای واقعی، تأمل در نتایج و تنظیم راهبردها بر مبنای آن، پشتیبانی کرده و افزایش دهد. باین‌حال رویکرد یادگیری تحول‌آفرین و یادگیری گسترده نیز به‌صورت غیرمستقیم به درک و سازگاری وسیع‌تر کمک می‌کنند. همچنین در رویکردهای یادگیری معاصر بر توسعه مهارت‌های تفکر - تفکر واگرا، تفکر همگرا، تفکر انتقادی و تفکر انتزاعی - به‌عنوان اصلی مهم تأکید شده است. از جمله این رویکردها، یادگیری تحول‌آفرین است که یکی از اصول آن داشتن تفکر انتقادی برای به چالش کشیدن دیدگاه‌ها و عادات ذهنی است. در یادگیری گسترده با توجه به این مؤلفه، می‌توان زمینه و بستر لازم را برای تغییر اساسی در یک سیستم مهیا کرد. همچنین رویکرد یادگیری کل‌نگر نیز در بین اهداف و آرمان‌های خود، پرورش مهارت‌های تفکر را ذکر کرده و به آن توجه می‌کند. یادگیری کلاس درس معکوس با فراهم کردن پیش‌زمینه درسی قبل از ورود به محیط کلاسی، موجب می‌شود تا فرد در محیط کلاس موقعیت بیشتری برای تفکر، ارزیابی و نقد مباحث داشته باشد. همچنین رشد مهارت‌های تفکر، نیمی از مسیر توانایی حل مسئله است. باین‌حال رویکردهای تحول‌آفرین و کلاس درس معکوس به‌طور برجسته‌تری به تمرین و پرورش این مؤلفه توجه دارند.

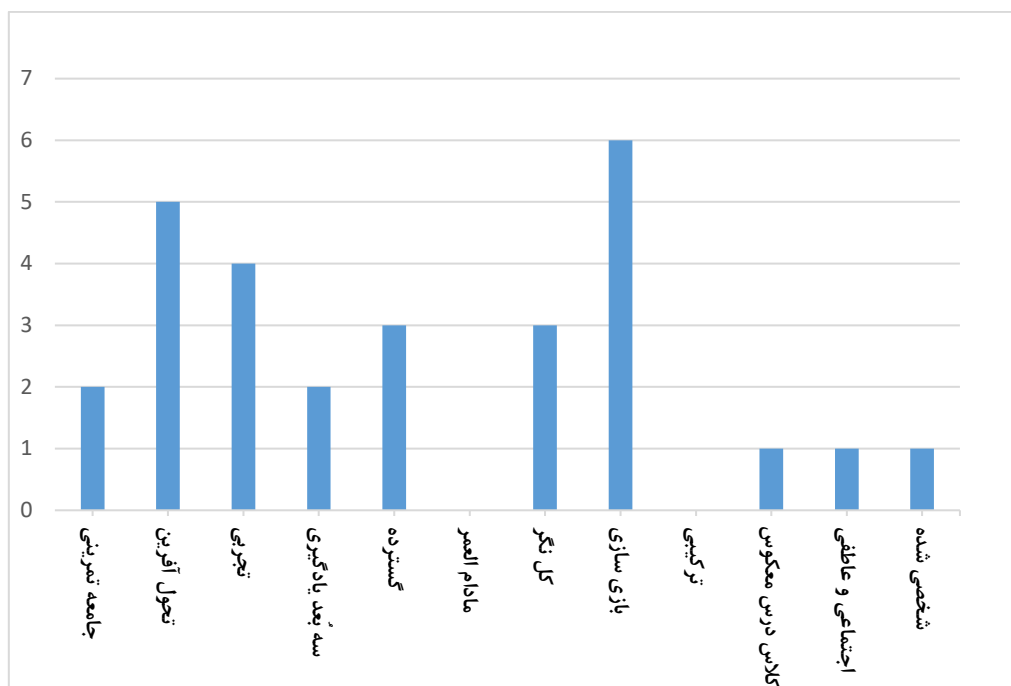
به‌علاوه در رویکردهای یادگیری معاصر مشارکت، ارتباط، همکاری و کار گروهی به‌صورت برجسته مورد تأکید قرار گرفته است؛ زیرا موجب ارتباط مؤثر در محیط‌های آموزشی، اعم از رسمی و غیررسمی، به اشتراک گذاشتن ایده‌ها

و تسهیل همکاری می‌شود. رویکردهایی همچون جامعه تمرینی، یادگیری تحول‌آفرین، سه بُعد یادگیری، یادگیری گسترده، یادگیری کل‌نگر، یادگیری بازی‌سازی و یادگیری اجتماعی و عاطفی همگی بر تعامل با محیط و همکاری و جنبه گروهی یادگیری اشاره و تأکید دارند و این مؤلفه را از اهداف اصلی خود محسوب می‌کنند. میزان تأثیر همکاری و محیط اجتماعی بر خلاقیت، مبحثی است که در بین صاحب‌نظران حوزه خلاقیت نیز مطرح می‌شود و معتقدند که «خلاقیت اساساً مشارکتی است و تعامل اجتماعی و همکاری باید بخش مهمی از آن باشد» (Sawyer, 2006: 7). همچنین صاحب‌نظران بر مشارکت و تعامل فعال با محیط و کسب تجربه و دریافت بازخوردهای سازنده تأکید داشتند که منجر به کشف تکنیک‌ها و سبک‌های جدید و بروز عملکرد متناسب می‌گردد (Dewey, 1938: 27-28; Vygotsky, 1978).

جدول ۳ ارتباط بین شاخص‌های خلاقیت و رویکردهای یادگیری معاصر را نشان می‌دهد. همچنین نمودار ۱ نشان‌دهنده فراوانی مؤلفه‌های خلاقیت در رویکردهای یادگیری معاصر است. با توجه به این نمودار در بین رویکردها، نخست رویکرد یادگیری بازی‌سازی و پس از آن یادگیری تحول‌آفرین و یادگیری تجربی مؤلفه‌های مرتبط بیشتری را در زمینه پرورش خلاقیت حمایت می‌کردند و فراگیران را درگیر فعالیت‌هایی با احتمال تقویت و شکوفایی خلاقیت بیشتر سوق می‌دادند.

جدول ۳. شاخص‌های خلاقیت و ارتباط آن‌ها با رویکردهای معاصر یادگیری

شاخص‌های خلاقیت							رویکردهای یادگیری معاصر
توانایی مشارکت و ارتباط استفاده از مهارت‌های تفکر	توانایی حل مسئله	توانایی پردازش	توانایی خودرزیابی و نقدپذیری	توانایی استفاده از قوه تخیل	تمایل به کنجکاوی و کاوش	تقویت ریسک‌پذیری	
							جامعه تمرینی *
*	*	*	*				تحول‌آفرین *
	*	*	*	*	*		تجربی *
*						*	سه بُعد یادگیری *
*	*	*					گسترده
							مادام‌العمر
*	*				*		کل‌نگر
*		*	*	*	*	*	بازی‌سازی
							ترکیبی
	*						کلاس درس معکوس
*							اجتماعی و عاطفی
			*				شخصی‌شده

نمودار ۱. فراوانی مؤلفه‌های دخیل در خلاقیت در رویکردهای یادگیری معاصر

ابعاد و ویژگی‌های رویکرد یادگیری مناسب با پرورش خلاقیت

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، رویکردهای یادگیری بازی‌سازی، تحول‌آفرین و تجربی بسترهای مناسبی را نسبت به دیگر رویکردهای یادگیری معاصر برای پرورش خلاقیت فراهم می‌کنند. این سه رویکرد به پرورش شاخص‌هایی چون تقویت انگیزه، تشویق کنجکاوی و کاوش، غرقگی در مسئله، تقویت خودارزیابی و نقدپذیری، توانایی پردازش اطلاعات، انعطاف‌پذیری در تفکر و عمل، توانایی‌های حل مسئله و استفاده از مهارت‌های تفکر، تقویت ریسک‌پذیری و تشویق مشارکت و ارتباط توجه دارند. در این میان، استفاده از یک رویکرد تلفیقی مبتنی بر تعامل، که معیارهای گسترده‌تری را در برمی‌گیرد، می‌تواند مؤثر واقع شود و فراگیران را قادر سازد تا در یادگیری و تدریس علاوه بر کسب دانش و مهارت‌های بهتر در حوزه‌های مختلف، به ارتقای خلاقیت نیز بپردازند و ابعاد بیشتری از مؤلفه‌های دخیل در پرورش خلاقیت را به کار گیرند. رویکرد تلفیقی با کمک بهره‌گیری از مکمل‌های هر رویکرد، یک الگوی چندبعدی و هم‌افزا را ایجاد می‌کند. چنین مدلی ضمن حفظ هویت و مزایای هر رویکرد، قابلیت پشتیبانی عمیق‌تر و گسترده‌تر از مؤلفه‌های خلاقیت را دارا خواهد بود.

مزایای مهمی که در مورد الگوی تلفیقی می‌توان نام برد، شامل این موارد است:

- پوشش جامع‌تر ابعاد و شاخص‌های خلاقیت
- افزایش انگیزش و مشارکت فعال فراگیران
- تقویت توانایی‌های نقدپذیری و خودارزیابی
- فراهم آوردن فضای ایمن برای ریسک‌پذیری و آزمایش ایده‌ها
- ارتقای قابلیت‌های حل مسئله و تفکر انتقادی
- استفاده بهینه از فناوری‌های نوین برای یادگیری انعطاف‌پذیر

- تطابق بهتر با نیازهای متنوع یادگیرندگان و ساختارهای آموزشی

با این حال، نقش نظام آموزشی در تعیین مسیر این رویکردها بسیار حائز اهمیت است. نظام آموزشی با ترسیم ساختاری مشخص از پیش‌دبستانی تا دانشگاه به‌عنوان آموزش رسمی و همچنین آموزش‌های آزاد، اهداف کلان خود را تعیین می‌کند و این اهداف هستند که مشخص می‌کنند کدام رویکردها باید به کار گرفته شوند یا با چه محدودیت‌هایی اجرا شوند. بنابراین، اگرچه رویکردهای نوین آموزشی ابزارهایی مؤثر برای پرورش خلاقیت محسوب می‌شوند، اما موفقیت آن‌ها وابسته به هماهنگی با اهداف کلان نظام آموزشی خواهد بود.

بحث و نتیجه‌گیری

تغییرات سریع جهانی در تمام حوزه‌ها موجب شده تا رویکردهای سنتی یادگیری به نسبت زمان، کارایی کمتری از خود نشان دهند. از این رو موضوع آموزش و رویکردهای یادگیری در این چرخه، نیازمند بازنگری، به‌روز شدن و رفتن به سوی زمینه‌هایی است که بیشتر مورد توجه نیازهای روز باشد. رویکردهای یادگیری معاصر در حال تغییر از الگوهای محافظه‌کارانه به مدل‌هایی منعطف است که دانش به‌هم‌پیوسته و شیوه‌های آموزش جمعی را تقویت کرده و خلاقیت و نوآوری را در کنار یادگیری از اولویت‌های خود قرار می‌دهند. در پژوهش حاضر سعی شد تا رویکردهای یادگیری معاصر از نظر توجه و کارایی نسبت به مؤلفه‌های دخیل در پرورش خلاقیت مورد بررسی قرار گیرند تا مشخص شود که کدام رویکرد با نگاه جامع‌تر پرورش خلاقیت را پوشش داده و کدام رویکرد می‌تواند چشم‌انداز امیدوارکننده‌تری را برای این موضوع دارا باشد. اکثر رویکردهای یادگیری معاصر به شاخص‌های دخیل در خلاقیت تا حدودی توجه داشته‌اند و هرکدام میزانی از این معیارها را حمایت می‌کردند. اما سه رویکرد بازی‌سازی، تحول‌آفرین و تجربی شاخص‌های بیشتری از خلاقیت را حمایت می‌کردند که با استفاده از تلفیق این سه رویکرد، می‌توان رویکردی تلفیقی را برای آموزش ارائه کرد. رویکرد تلفیقی برپایه هم‌افزایی ویژگی‌ها و شاخص‌ها استوار خواهد بود تا بسترسازی فرایند شکوفایی خلاقیت را جامع‌تر و مؤثرتر فراهم کند. رویکرد بازی‌سازی، فضایی را مهیا می‌کند که از طریق بازی کردن پرورش انگیزه و حس کنجکاوی بیشتر حاصل شود و همین امر باعث غوطه‌وری در عمل یادگیری خواهد شد. در مسیر یادگیری به‌وسیله بازی می‌توان از قوه تخیل استفاده کرد و توانایی پردازش ذهن را در فعالیت‌های خلاقانه افزایش داد. همچنین در برخی از انواع بازی، مشارکت گروهی باعث تقویت توانایی مشارکت فعال و ارتباط می‌شود که این موضوع مورد توجه رویکرد تحول‌آفرین نیز است. همچنین یادگیری تحول‌آفرین با استفاده از نقد و بررسی موضوعات مختلف به انعطاف‌پذیری بیشتر ذهنی، تقویت مهارت‌های انتقادی و حل مسئله، خودارزیابی و نقد و پرداختن به امور از جوانب گوناگون کمک می‌کند. به‌کارگیری رویکردی همچون رویکرد تجربی نیز در کنار تقویت توانایی خودارزیابی و حل مسئله، میزان کنجکاوی را برای آزمایش و تجربه‌های عملی افزایش می‌دهد و به تقویت ریسک‌پذیری می‌پردازد. ترکیب این رویکردها باعث ایجاد موقعیتی خواهد شد که در آن یادگیرنده با انگیزه و اشتیاق ناشی از بازی‌سازی، همراه با توانمندی‌های تفکر در تحول‌آفرینی و جسارت مواجهه با ریسک و بازخورد در یادگیری تجربی، توانایی خلاقانه خود را به‌گونه‌ای متوازن و شایسته پوشش می‌دهد. چنین رویکرد منعطفی، مستلزم داشتن نگاهی گسترده و متنوع به استفاده از روش‌های تدریس، سبک‌های آموزش، رویکردهای یادگیری و ترکیب آن‌هاست. درحالی‌که تأکید بر خلاقیت روبه‌افزایش است، ادغام مؤثر این رویکردها برای بازدهی بیشتر در این مبحث در تمام سطوح و رشته‌های آموزشی و ایجاد تعادل در برنامه‌های درسی ساختاریافته با آزادی خلاق برای به حداکثر رساندن

پتانسیل یادگیرنده ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش بر پایه تحلیل‌های اسنادی انجام شده است و داده‌های میدانی و مشاهده مستقیم را در برنمی‌گیرد. به این جهت ممکن است برخی ابعاد عملی پیاده‌سازی رویکردهای یادگیری معاصر در پرورش خلاقیت مغفول مانده باشد که می‌تواند مورد توجه پژوهش‌های آینده نیز واقع شود. همچنین در راستای طرح پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی می‌توان به اجرای پژوهش‌های طولی به منظور ارزیابی میزان تأثیرات رویکرد تلفیقی بر خلاقیت فراگیران در طول دوره‌های آموزشی مختلف در ایران توجه نمود.

References

- Alkaei Behjati, M. (2023). Investigating the role of cooperative learning methods in architectural perception and expression courses to enhance students' creativity. *Applied Studies in Social Sciences and Sociology*, 6(4), 63–71. [In Persian]
- Amabile, T. (1983). *The social psychology of creativity*. Springer-Verlag.
- Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J., & Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal*, 39(5), 1154-1184. <https://doi.org/10.2307/256995>
- Banihashem, S. K., Rezaei, E., Badali, M., & Dana, A. (2014). The impact of using blended learning on students' creativity. *Innovation & Creativity in the Humanities*, 4(1), 113-127. [In Persian]
- Bergmann, J., Sams, A. (2012). *Flip your Classroom: Reach every student in every class every day*. International Society for Technology in Education.
- Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2012). *The Handbook of Blended Learning: Global perspectives, local designs*. Pfeiffer.
- Bulger, M. (2016). Personalized learning: The conversations we're not having. *Data and Society*, 22(1), 1-29.
- Cranton, P. A. (2006). *Understanding and promoting transformative learning: A guide for educators of adults*. Jossey-Bass.
- Csikszentmihalyi, M. (2015/1399). *Creativity: The psychology of discovery and innovation* (2nd ed.). Translated by: A. A. Katiraei. Tehran: Maziar. [In Persian]
- Davarpanah, S. H., Hoveida, R., Barnett, R., & Jamshidian, A. (2021). Identifying the indicators of learning and pedagogical creativity in higher education: A qualitative study. *Studies in Learning & Instruction*, 12(2), 184-206. <https://doi.org/10.22099/JSLI.2021.6061> [In Persian]
- Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
- Engeström, Y. (2003). The horizontal dimension of expansive learning: Weaving a texture of cognitive trails in the terrain of health care in Helsinki. In F. Achtenhagen & E. G. John (Eds.), *Milestones of vocational and occupational education and training* (Vol. 1, The teaching-learning perspective, pp. 152-179). Bertelsmann.
- Engeström, Y. (2016). *Studies in expansive learning: Learning what is not yet there*. Cambridge University Press.
- Engeström, Y., & Sannino, A. (2017). Studies of expansive learning: Foundations, findings, and future challenges. In H. Daniels (Ed.), *Introduction to Vygotsky* (3rd ed., pp. 100–146). Routledge.
- European Commission (2002). Council Resolution of 27 June 2002 on lifelong learning. *Official Journal of the European Union*, C163, 0001-0003.
- Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: The theory in practice*. Basic books, A Division of HarperCollins Publishers, Inc.
- Gardner, H. (2006). *The development and education of the mind: The selected works of Howard Gardner*. Routledge.
- Gardner, H. (2011). *Creating minds: An anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Ghandi*. Civitas books.

- Goleman, D. (2020). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Random House.
- Grigorenko, E. L. (2019) Creativity: A challenge for contemporary education. *Comparative Education*, 55(1), 116-132. <https://doi.org/10.1080/03050068.2018.1541665>
- Hennessey, B. A. (2019). Motivation and creativity. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (2nd Ed., pp. 374–395). Cambridge University Press.
- Henriksen, D., Mishra, P., & Fisser, P. (2016). Infusing creativity and technology in 21st century education: A systemic view for change. *Educational Technology & Society*, 19(3), 27–37.
- Hosseini, E. S., Falamaki, M. M., & Hojat, I. (2019). The role of creative thinking and learning styles in the education of architectural design. *Journal of Architectural Thought*, 3(5), 125-140. <https://doi.org/10.30479/AT.2019.10249.1133> [In Persian]
- Huang, R., & Spector, J. M. (Eds.). (2012). *Reshaping learning: frontiers of learning technology in a global context*. Springer Science & Business Media.
- Illeris, K. (2003). Towards a contemporary and comprehensive theory of learning. *International Journal of Lifelong Education*, 22(4), 396-406. <https://doi.org/10.1080/02601370304837>
- Illeris, K. (2018). *Contemporary theories of learning* (2nd ed.). Routledge.
- Jeno, L. M., Adachi, P. J. C., Grytnes, J.-A, Vandvik, V., & Deci, E. L. (2019). The effects of m-learning on motivation, achievement, and well-being: A self-determination theory approach. *British Journal of Educational Technology*, 50(2), 669–683. <https://doi.org/10.1111/bjet.12657>
- Kannegieser, E., & Atorf, D. (2020). A study to further understand the link between immersion and flow. In P. Isaias & K. Blashki (Eds.), *Interactivity and the future of the human-computer interface* (pp. 114–122). IGI Global.
- Kaplan, A. (2016). Lifelong learning: Conclusions from a literature review. *International Online Journal of Primary Education*, 5(2), 43-50.
- Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education*. Pfeiffer.
- Kaufman, J. C. (2016). *Creativity 101*. Springer publishing company.
- Kaufman, S. B., & Kaufman, J. C. (Eds.). (2009). *the psychology of creative writing*. Cambridge University Press.
- Kolb, D. A. (2015). *Experimental Learning: Experience as the source of Learning and Development*. Pearson Education Inc.
- Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 1997(74), 5-12. <https://doi.org/10.1002/ace.7401>
- Mezirow, J. (2000). Learning to think like an adult: Core concepts of transformation theory. In J. Mezirow & Associates (Eds.), *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress* (pp. 3-34). Jossey-Bass.
- Milićević, N. M., Pejić, B. S., & Komlenić, M. B. (2016). The role of creativity and innovation in contemporary education. *Zbornik Radova Filozofskog Fakulteta u Prištini*, 46(2), 63-81.
- Miller, J. P. (2010). *Whole child education*. University of Toronto Press.
- Miller, J. P. (2019). Holistic curriculum. In J. P. Miller, K. Nigh, M. J. Binder, B. Novak, & S. Crowell (Eds.), *International handbook of holistic education* (3rd ed.). Routledge.
- Miller, R. (1991). *New directions in education: Selections from Holistic Education Review*. Holistic Education Press.
- Miller, R. (2000). Beyond reductionism: The emerging holistic paradigm in education, *The Humanistic Psychologist*, 28(1-3), 382-393. <https://doi.org/10.1080/08873267.2000.9977003>
- Robinson, K. (2006). Lecture of “The Element: How Finding Your Passion Changes Everything” on YouTube. https://youtu.be/03v_UScdLQY?si=eNa3c5A_AaayTphS
- Robinson, K. (2017). *Out of our minds: The power of being creative* (3rd ed.). John Wiley & Sons, Ltd.
- Robinson, K., & Aronica, L. (2009). *The element: How finding your passion changes everything*. Penguin.

- Robinson, K., & Aronica, L. (2015). *Creative schools: Revolutionizing education from the ground up*. Penguin.
- Rukari, S. (2021). Need and importance of creativity for efficient learning. *Educational Resurgence Journal*, 3, 177-183.
- Sawyer, R. K. (2006). *Explaining creativity: The science of human innovation*. Oxford university press.
- Torrance, E. P. (1966). *Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual*. Scholastic Testing Service.
- Torrance, E. P. (1977). *Creativity in the classroom: What research says to the teacher*. Midwest Torrance Center for Creativity.
- UNESCO. (2022). *the right to higher education: A social justice perspective*. UNESCO Publishing.
- Vahedian, M. (2020). Examining the relationship between resilience and Kolb's learning styles with creativity. *Journal of New Achievements in Humanities Studies*, 3(23), 71–80. [In Persian]
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
- Wenger, E. (2011). *Communities of practice: A brief introduction*. National Science Foundation (U.S.).